

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертаційну роботу
ПАНЧЕНКА ВОЛОДИМИРА ГРИГОРОВИЧА
на тему «Неопротекціонізм у міжнародній економічній політиці»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за
спеціальністю 08.00.02 – світове господарство та міжнародні економічні
відносини

Актуальність теми

Дослідження глибинних процесів глобалізації економіки є важливим для розуміння тенденцій і напрямів розвитку національних економік, створення їх власної економічної стратегії та формування адекватної міжнародної економічної політики. До таких процесів в сучасних умовах відносяться тенденція до лібералізації міжнародної торгівлі, міжнародного руху капіталів, а також технологій та знань і одночасно з цим ускладнення й різноманітність форм протекціоністської зовнішньоекономічної політики держав, поява так званого неопротекціонізму в світовій економіці, що глобалізується, який все частіше використовується країнами не лише з метою реалізації зовнішньоекономічних пріоритетів, але й для вирішення економічних і соціальних проблем, що мають суто внутрішнє походження.

В цілому дилема вибору між протекціонізмом і лібералізмом традиційно посідає одне з центральних місць в теорії і практиці міжнародної економічної політики. Сучасний інтерес до цієї проблеми актуалізувався у зв'язку із здійсненням системної трансформації економіки України і необхідністю її інтеграції в систему світового господарства, що стимулює дослідження всієї системи економічних відносин, що складаються з приводу функціонування зовнішньоекономічного сектора економіки. Більшість фахівців обмежується емпіричним пізнанням видимих тенденцій, пов'язаних

з лібералізацією міжнародної торгівлі та потоків капіталів, поступовим скороченням загальноприйнятого рівня тарифних обмежень, підвищенням національної відкритості в процесі глобалізації економіки. Тому найпопулярнішою в теорії і практиці, особливо в перші роки соціально-економічних перетворень в Україні, виявилася доктрина ліберального напряму економічної політики з упором на максимальне прискорення відкриття національної економіки. Однак самі по собі такі дослідження не можуть забезпечити глибину пізнання закономірностей функціонування зовнішньоекономічного сектора та способів адаптації країни до реалій світового господарства в процесі її позиціонування як актора міжнародних економічних відносин, що прагне набуття нових порівняльних переваг. Все вищевикладене диктує необхідність концептуального підходу, який визначав би фундаментальні принципи формування міжнародної економічної політики, що відповідає б викликам часу.

Головною задачею зовнішньоекономічної політики будь-якої країни є створення сприятливих умов для забезпечення конкурентоспроможності країни у світовому торговельному просторі. Для країн, що перебувають у процесі становлення конкурентоспроможної національної економіки і, зокрема, для країн в умовах системної трансформації, можливості і способи ведення конкурентної боротьби, якими володіють найбільш розвинені країни світу, часто є недоступними і позбавляють їх реальних шансів на успіх не лише на зарубіжних, але й на внутрішньому ринку. Одностороння лібералізація активізує зовнішній тиск на національних виробників, що ускладнює їх ринкову адаптацію, особливо в сегментах капітало- і наукоємної технологічно складної продукції. Тому в умовах системної трансформації економіки ефективна національна зовнішньоекономічна політика повинна полягати в оптимальному поєднанні заходів лібералізації і протекціонізму в кожний даний момент часу. Все це робить надзвичайно актуальним дослідження протекціонізму і лібералізму в їх діалектичному взаємозв'язку, який набуває нові змістовні характеристики і нові форми вияву в процесі

глобалізації. Тема, яку обрав для дослідження В.Г. Панченко, є актуальною, а логіка її розкриття, що визначила заявлені мету, завдання, предмет і об'єкт, відповідає заявленій проблематиці дисертації.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації

Аналіз змісту і структури дисертації Панченка Володимира Григоровича дозволяє стверджувати, що сформульовані в ній основні положення, висновки і рекомендації є науково обґрунтованими, достовірними та такими, що забезпечуються кваліфікованим використанням здобувачем загальнонаукових та спеціальних методів дослідження, опрацюванням великої кількості спеціальної зарубіжної та вітчизняної наукової літератури, представницької статистичної і фактологічної бази, сучасних періодичних видань, електронних джерел, а також даними глобальних інституцій.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами

Підтвердженням актуальності теми дисертаційної роботи є її зв'язок з планом науково-дослідних робіт Маріупольського державного університету в межах держбюджетних фундаментальних досліджень за темами: «Розвиток організаційно-економічних моделей міжрегіонального співробітництва в умовах поглиблення європейської інтеграції» (номер держресстрації 0115U003043, 2015–2017 рр.) та «Теоретико-методологічне забезпечення та розробка інструментарію модернізаційної моделі регіонального розвитку в нових територіально-просторових умовах» (номер держресстрації 0118U000551, 2018–2020 рр.), в рамках яких автором проаналізовано та систематизовано європейський досвід формування інноваційних екосистем та створення зон сприяння інноваціям. Аналіз змісту дисертації дозволяє упевнено стверджувати, що її виконання дозволило зробити вагомий внесок у виконання відповідних дослідницьких робіт інституту.

Наукова новизна отриманих результатів

Вивчення дисертації і праць здобувача, дозволяє зробити висновок, що в процесі дослідження автором одержано наукові результати, що характеризуються новизною роботи:

- по-перше, запропоновано міждисциплінарний багатокатегоріальний підхід до визначення протекціонізму з позицій теорії та практики дослідження трансформацій форм його прояву в процесі еволюційного розвитку міжнародних економічних відносин, як: 1) «ідеї» (пп. 1.2, с.86); 2) ідеологічного принципу (пп. 1.2, с.86); 3) принципу політики економічного розвитку держави у зовнішньоекономічній сфері; 4) державної практики, що обґрунтовує трансформацію форм прояву протекціонізму як багатоаспектного явища політики і практики (пп. 1.3, с.88, сс.93-108);

- по-друге, удосконалено теоретико-методологічні засади дослідження міжнародної економічної політики, які розвивають існуючу методологічну основу, що ґрунтується на принципах стійкості, ієрархічності, адаптивності, компліментарності, субсидіарності та збалансованості цілей та інструментів їхньої реалізації, до яких запропоновано включення легітимації як новітнього принципу здійснення міжнародної економічної політики шляхом комбінування регуляторних та дерегуляторних механізмів впливу на міжнародні економічні відносини в процесі імплементації таких інституційних норм і правил, які прямо чи опосередковано спотворюють домовленості, що існують на міжнародному/регіональному рівні, призводять до антиконкурентних ринкових деформацій, торговельних й інвестиційних дисбалансів та уможлиблюють отримання нових порівняльних переваг; (пп. 1.1, сс.58-67; сс.116-133; пп. 3.2с.234-235, пп. 4.2сс.305-307);

- по-третє, обґрунтовано авторську концепцію неопротекціонізму в міжнародній економічній політиці, під яким розуміється складноієрархічна сукупність принципів, правил та інструментів захисного, стимулюючого, дискримінаційного та рестрикційного характеру, що реалізується на мега-,

мета-, макро- і мезорівнях міжнародної економічної політики (пп. 2.3, с. 157-186);

– по-четверте, запропоновано багаторівневу типологізацію неопротекціонізму за конкретними ознаками, до яких віднесено: рівень міжнародної економічної політики, суб'єкти генерування, середовище прояву, інструменти міжнародної економічної політики непрямого впливу, що дало змогу виявити його сутнісні характеристики у всіх формах прояву міжнародних економічних відносин; встановити функції, що виконує неопротекціонізм залежно від його типів (ідеологічний, інституційний, регуляторний, інтеграційний, кон'юнктуро-формуючий, факторний, інфраструктурний, монетарний, валютний, фінансовий, борговий, фіскальний) та підтипів (екологічний, міграційний, галузевий, сировинний, ресурсний, енергетичний, технологічний, інноваційний, інформаційний, цифровий, інвестиційний) (пп. 2.3, с. 157-186; пп. 4.1, пп. 4.2, пп. 4.3);

– по-п'яте, ідентифіковано мету застосування неопротекціонізму на мега-, мета-, макро- і мезорівні міжнародної економічної політики, що дозволило візуалізувати ступінь його функціонально-структурної складності та розмірності як явища та процесу, реалізація якого видозмінюється залежно від суб'єктів, які його застосовують, об'єктів, на які розповсюджується його дія, простору застосування, цілей здійснення (пп. 2.3сс.157-186,

– по-шосте, встановлено невідповідність існуючих підходів до виявлення протекціоністських проявів (основаних на: аналізі політичних інструментів; відповідності/законності заходів у контексті СОТ; аналізі намірів; аналізі вжитих торговельних обмежень; аналізі дискримінаційних заходів; аналізі заходів на предмет їхньої здатності викривлювати ринки) сучасним практикам господарювання країн, що, з урахуванням глибинних між ними протиріч в економічних інтересах та у поєднанні із миттєвою трансмісією кризових явищ у глобальній економіці каналами торгівлі, фінансів та інформації, призводить до торгової війни між найбільшими учасниками світового ринку; (пп. 2.2, с. 142-146; сс.554-555);

– по-сьоме, обґрунтовано множинні комбінації реалізації неопротекціонізму через різноспрямовані прояви регуляції, інтеграції, координації, розширення, фрагментації, врівноваження, захисту, а також доцільність застосування неопротекціонізму в політиці економічного розвитку України (пп. 2.2, сс.142-144, сс.147; пп.2.3, с.170; пп. 3.2, с.233-235, пп. 3.3, сс.245-247; пп.4.1., сс.277-304; пп.4.2., сс.305-339; пп.4.3, сс.341-362).

Основні положення, викладені в дисертації, можуть бути застосовані як у проведенні подальших академічних досліджень, так і у практичній діяльності суб'єктів, що реалізують міжнародну економічну політику. Результати роботи є певним внеском у теорію регулювання міжнародних економічних відносин в частині дослідження принципів та способів здійснення регуляторної конкуренції.

Достовірність результатів, повнота висвітлення наукових положень та результатів в опублікованих працях

Достовірність сформульованих у дисертації наукових положень та отриманих результатів підтверджується належним рівнем теоретичного обґрунтування, логікою дослідження та послідовністю викладеного в дисертації матеріалу, несуперечливістю постанови завдань і коректним застосуванням інструментарію їх вирішення, правильним вибором вихідних даних, використанням сучасних методів наукового дослідження та авторськими розрахунками, а також апробацією та оприлюдненням результатів дослідження.

Кількість та обсяг публікацій, які відображають основний зміст дисертації В. Г. Панченка, відповідає встановленим вимогам. Результати дисертаційного дослідження пройшли апробацію на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях та семінарах і відображені у 71 науковій праці загальним обсягом 82,17 д.а., з яких особисто автору належить 79,75 д.а., у тому числі 1 одноосібна монографія, 2 колективні монографії, 18 статей у наукових фахових виданнях (із них 3 – у співавторстві), 19 статей у наукових періодичних виданнях інших держав та у виданнях

України, які включені до міжнародних наукометричних баз (із них 4 – у співавторстві), 31 публікація за матеріалами науково-практичних конференцій.

Опубліковані праці відображають основний зміст дисертації та положення, винесені дисертантом на захист.

Оцінка ідентичності змісту автореферату і основних положень дисертації

Автореферат дисертації повна розкриває основні її положення та висновки, є ідентичним дисертації за структурою і змістом, а також не містить інформації, що є відсутньою у дисертації.

Практичне значення роботи та використання її результатів

Практичне значення сформульованих автором у дисертації положень, висновків і рекомендацій полягає у тому, що вони знайшли впровадження на державному *рівні*: у діяльність Комітету з питань промислової політики та підприємництва Верховної Ради України під час опрацювання відповідних законопроектів (довідка № 04-30/28-87/40772 від 28.02.2019 р.); Антимонопольного комітету України (довідка № 200-29/01-3613 від 18.03.2019 р.); ДУ «Офіс з просування експорту України» при розробці інформаційних матеріалів та заходів з підтримки експорту на регіональному рівні (довідка № 119 від 01.04.2019 р.); Міністерства інфраструктури України при підготовці «Національної транспортної стратегії України 2030» (довідка № 356-67/01-4223 від 25.04.2019 р.); Департаменту економічної стратегії та макроекономічного прогнозування Міністерства економічного розвитку і торгівлі України (довідка № 3032-06/18165-07 від 26.04.2019); Департаменту стратегії та європейської інтеграції Міністерства екології та природних ресурсів України (довідка № 251/10-02 від 08.05.2019 р.); Ради національної безпеки і оборони України (довідка № 680/14-04/2-19 від 10.05.2019 р.). Висновки і рекомендації дисертаційного дослідження також знайшли впровадження на *регіональному рівні*: у діяльність ГО «Українська асоціація Римського клубу» (довідка № 01-28 від 28.02.2019 р.); Київського

міжнародного економічного форуму (довідка № 1303/19 від 13.03.2019 р.); Департаменту інноваційного розвитку Дніпровської міської ради. Серед іншого, окремі положення і рекомендації дисертаційної роботи використовуються в науково-дослідній роботі кафедри економіки та менеджменту зовнішньоекономічної діяльності Національної академії статистики, обліку та аудиту Державної служби статистики України, яка ведеться за темою «Проблеми відновлення світової економіки в умовах глобальної нестабільності» (номер держреєстрації 0115U000385) (довідка № 434 від 10.04.2019 р.); в навчальному процесі Маріупольського державного університету при розробці навчально-методичного забезпечення дисциплін бакалаврського («Міжнародна економіка») та магістерського рівнів («Глобалізація і регіональний економічний розвиток») (довідка № 01-32/509 від 11.04.2019 р.); ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури» при підготовці навчально-методичних матеріалів та викладанні дисциплін «Міжнародна економіка», «Міжнародна економічна діяльність», «Міжнародний бізнес» (довідка № 37-01-99 від 25.04.2019 р.).

Дискусійні положення та зауваження до дисертаційної роботи

Позитивно оцінюючи наукове та практичне значення одержаних дисертантом В.Г. Панченком результатів, слід вказати на недоліки, які, на наш погляд, притаманні роботі:

1. Відзначаючи глибоке дослідження автором як концептуальних засад доктрини протекціонізму в генезі міжнародної економічної політики (сс.49-67), так і аналіз засадничих обмежень теорій міжнародної торговельної політики в процесі їх еволюційного поступу (сс.68-82), вважаємо, що окремі теорії (зокрема, альтернативне пояснення структури торгівлі в інтерпретації шведського економіста С. Ліндера (сс.72-74)) могли би бути розглянуті як такі, що фактично легітимізують використання захисних та стимулюючих інструментів в міжнародній економічній політиці на макрорівні. Це

уможливило б формування теоретичного підґрунтя для виокремлених автором типів й підтипів неопротекціонізму, а також принципів реалізації окремими країнами (таких, як Корея, Тайвань і Китай) політики «експортної дисципліни» (с.235), спрямованої на експортну експансію за рахунок підвищення конкурентоспроможності виробників в секторі товарів, що торгуються на глобальному ринку, яку зарубіжні вчені помилково інтерпретують як власне «винахід» урядовців з азійських країн.

2. Як зазначено автором при визначенні мети застосування неопротекціонізму (с.159) та візуалізовано на рис.2.2 (с.160) при виокремленні його типів й підтипів, соціальний неопротекціонізм, виступаючи проявом ідеологічного та інституційного неопротекціонізму, проявлений на мега-, мета- і на макро- рівні міжнародної економічної політики (МЕП). Крім того, соціальний розвиток виокремлено автором як один із імперативів реалізації неопротекціонізму як сукупності принципів, правил та інструментів захисного, стимулюючого, дискримінаційного та рестрикційного характеру (с.39; с.159). Погоджуючись з переліченими автором у тексті дисертаційного дослідження проявами соціального неопротекціонізму — ініційованими на мегарівні МЕП в частині насаджування ідеології сталого розвитку (зокрема, ПРООН) та контролю за імплементацією його принципів в національні стратегії розвитку (с.133, с.174), реалізованими як на метарівні МЕП (про що свідчить згадуваний досвід ЄС в частині боротьби з безробіттям й реалізації програм з підвищення професійної кваліфікації (с.288), так і на макрорівні (в політиці стимулювання купівельної спроможності населення (с.172, с.207, с.212,) — слід зазначити, що в роботі лишилося поза увагою автора розгляд форм його прояву в політиці країн, що розвиваються. Попри те, що згідно інституційного підходу до класифікації економічної політики, демографічна політика не розглядається як одна з її складових, приклад КНР доводить, що використання таких специфічних її заходів, як обмеження народжуваності, впровадження внутрішнього паспорту, що стимулює або обмежує внутрішні

міграційні потоки, а відтак сегментування ринку праці на пряму впливають на контроль над витратами на заробітну платню, що результується в реалізації зарплатного варіанту фіскальної девальвації (с.228), а отже впливає на конкурентоспроможність продукції як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. З огляду на зазначене, у роботі бракує аналізу інструментів реалізації соціального неопротекціонізму з виокремленням мети застосування кожного із них та його ролі у набутті країнами нових порівняльних переваг, що визначено автором як чи не основну мету неопротекціонізму, адже реалізація неопротекціонізму, як відмічено автором (с.39, с.443), видозмінюється залежно від суб'єктів, які його застосовують, об'єктів, на які розповсюджується його дія, простору застосування та цілей здійснення.

3. Згадуване у дисертаційній роботі торгове протистояння США і КНР (сс.290-291) та його розлога хронологія у додатках (сс.589-611), могло би бути більшою мірою сконцентрованим на аналізі валютного протистояння між країнами, в якому вони перебувають понад чверть століття. Принагідно слід було б звернутися до досвіду здійснення валютного контролю Японією у 1980-х роках, який використовувався нею як інструмент збереження значного торгового профіциту, а також зауважити на пастках використання процентних ставок як методу монетарного протекціонізму, що згодом результувався у банківську та фінансову кризи, від наслідків яких японська економіка нині намагається оговтатися за допомогою реалізації політики абеноміки, яка, сама по собі, є неопротекціоністською як за мотивами реалізації, так і за використовуваними інструментами. Такий ретроспективний аналіз уможливив би авторський коментар щодо потенційних варіантів реалізації КНР пруденційних заходів з метою мінімізації кризових проявів у банківській та фінансовій сфері та розгляд відповідної реакції США в сфері монетарної політики як інструменту реалізації валютної війни.

4. Нова якість світової економіки у процесі глобалізації пов'язана зі зміною моделі зовнішньоекономічних зв'язків. Для початкових етапів розвитку світового господарства була характерна торгова (торгово-посередницька) модель. З кінця 1980-х рр. починається перехід від виробничо-інвестиційної моделі, яка була характерна для періоду протогобалізації, до нової моделі світогосподарських зв'язків, характерної для процесу реальної глобалізації світової економіки, за якою світогосподарська взаємодія стає інноваційною за своєю суттю – інформаційно-інноваційної моделі, заснованої на знанні, матеріальною базою якої є міжнародний технологічний розподіл праці і на тлі якої формується глобальний економічний простір, ознаками чого є, з одного боку, спеціалізація окремих фірм і країн на генерації наукових, технічних, технологічних ідей, лібералізація міжнародних (особливо, фінансових) ринків, еволюція традиційних та поява нових об'єктів та суб'єктів світогосподарської взаємодії, а, з іншого боку – підвищення ймовірності стратегічних несподіванок для національної економіки унаслідок швидкого знецінення досвіду світогосподарської взаємодії і наростання множинності проблем, пов'язаних із взаємозалежністю суб'єктів. З огляду на зазначене, «нова норма» світової економіки, яка дедалі активніше досліджується у сучасній економічній літературі (зокрема, в авторстві Ф.Гріна, О. Коментта, Н. Рубіні, С. Сторма та інших), могла б набути більш виразного висвітлення на сторінках дисертаційного дослідження, і попри те, що набула авторської інтерпретації (с.151, с.157), не стала відправною точкою у пошуку першопричин модифікації протекціонізму у неопротекціонізму, що не було б зайвим.

5. Своєрідний синтез протекціонізму і лібералізму у міжнародній економічній політиці як форми прояву процесу глобалізації економіки результувався в феномені неопротекціонізму, оскільки, з одного боку, в її основі лежать інтернаціоналізація й інтеграція, наслідком яких є лібералізація міжнародних економічних відносинах, з іншого – суверенізація,

що опирається на протекціонізм; у економіці, що глобалізується, одночасно діють дві протилежні тенденції – зростання міжнародної конкуренції внаслідок збільшеної мобільності факторів виробництва як аргумент на користь лібералізації міжнародних економічних відносин, і підвищення рівня монополізації окремих ринків, що є об'єктивною основою для здійснення державного протекціонізму. І хоча автор достатньо комплексно підійшов до розгляду проблеми антиконкурентних ринкових викривлень з виокремленням інструментів їхньої реалізації, а також аналізу продукуваних ними ринкових дисбалансів внаслідок несправедливої конкуренції (сс.232-245), ним не було досліджено тенденції монополізації ринків та відповідну роль багатонаціональних підприємств в останній як таку, що деформує конкуренцію у суперництво та фактично змушує країни вдаватись до захисної практики, в тому числі, у формі політики оборонного неопротекціонізму (с.245).

Однак, висловлені зауваження принципово не впливають на загальну позитивну оцінку роботи, окремі з них носять дискусійний характер, що можна вважати позитивною її характеристикою, додатковою мотивацією автора до подальших наукових пошуків.

Загальний висновок

Дисертаційна робота Панченка Володимира Григоровича на тему «Неопротекціонізм у міжнародній економічній політиці» є завершеним науковим дослідженням, результатом якого стало вирішення актуальної науково-прикладної проблеми розробки цілісної наукової концепції неопротекціонізму в міжнародній економічній політиці в умовах лібералізації світогосподарських зв'язків, а також формулювання інтегративного концептуального підходу застосування неопротекціонізму в політиці економічного розвитку України. Можна констатувати зародження нового напрямку в дослідженні міжнародних економічних відносин.

За своїм змістом, структурою, оформленням та науковим доробком дана робота відповідає вимогам п. п. 9,10,12,13 та 14 «Порядку присудження наукових ступенів» затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 27.07.2013 №567, які висуваються до докторських дисертацій, а її автор — Панченко Володимир Григорович — заслуговує на присудження наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні відносини

Офіційний опонент

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри міжнародних
економічних відносин Харківського
національного університету імені В. Н. Каразіна

О.А. Довгаль

НАЧАЛЬНИК СЛУЖБИ УПРАВЛІННЯ
ПЕРСОНАЛОМ

Handwritten signature